

*Цісельський О. В.,**аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури**Національного університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ МОДЕЛЕЙ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті обґрунтовано необхідність вивчення зарубіжного досвіду організації та діяльності господарських судів, існуючих моделей вирішення господарських спорів. Досліджено досвід функціонування господарських (комерційних) судів на прикладі Франції, Німеччини, Польщі, Австрії, Бельгії та Італії. Встановлено, що в цілому шляхи вирішення господарських спорів відповідають існуючим в юридичній науці моделям. Доведено, що кожна зарубіжна країна в рамках існуючих моделей має свої особливості з вирішення цієї категорії справ. Серед них: 1) назви судів та категорії справ («господарські», «комерційні», «торгові»); 2) вимоги до суддів; 3) строк призначення на посаду; 4) наявність випробувального терміну перебування на посаді; 5) відповідальний суб'єкт за призначення на посаду тощо.

Запропоновано під моделлю вирішення господарських спорів розуміти сукупність нормативно-правових, організаційних та процедурних умов, які визначають судовий та позасудовий спосіб вирішення господарських спорів уповноваженими на те суб'єктами. Додатковою підставою для класифікації моделей вирішення господарських справ визначено можливість участі представників бізнесу у відправленні правосуддя у якості суддів.

Визначено, що перевагами залучення підприємців до відправлення правосуддя є: 1) наближення населення до суду; 2) підвищення рівня довіри до суду, адже участь фахівців, які працювали в цій галузі права певний період часу, позитивно впливає на сприйняття учасниками судового процесу діяльності суду, покращує його імідж.

Обґрунтовано, що запозичення зарубіжного досвіду Україною у частині участі підприємців у відправленні правосуддя є недоцільним. Підвищення якості вирішення господарських спорів має досягатися підвищенням кваліфікаційного рівня суддів господарських судів, розвитком спеціалізації, удосконаленням судових процедур та господарського законодавства.

Ключові слова: судоустрій, суд, спеціалізація судів, господарський суд, модель вирішення господарських спорів.

Постановка проблеми. Чинне законодавство про судоустрій закріплює побудову системи судоустрою з урахуванням принципу спеціалізації. Відповідно до цього, суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Отже, передбачено функціонування загальних, господарських та адміністративних судів [1, ст. 17].

Щодо господарських судів, то упродовж усього часу їх існування з'являлися спори стосовно їх необхідності, пропозиції з їх ліквідації, ліквідації процесуальних особливостей розгляду господарських справ та декодифікації господарського законодавства [2].

Попри наявні спори, варто відзначити, що за час свого існування господарські суди зарекомендували себе такими, що найбільше відповідають принципам професійного судочинства: понад 80% справ, розглянутих судами першої інстанції, не оскаржуються на апеляційному та касаційному рівнях, та лише близько 3,6–3,7% рішень скасовано чи змінено [3].

Враховуючи тенденції наближення правових сімей одна до одної, запозичення нашою державою зарубіжного досвіду та залучення міжнародних експертів до вирішення питань з функціонування судової гілки влади, вважаємо за доцільне звернути увагу на моделі вирішення господарських (комерційних чи економічних) спорів, які існують за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику функціонування господарських судів за кордоном, у тому числі деякі аспекти особливостей моделей вирішення господарських справ, вивчали такі науковці та практики як: Бутирський А., Бойченко Є., Бібіло В., Джепа Ю., Захватаєв В., Масловський С., Осетинський О., Назаров І., Подцерковний О., Пулик А., Шепель Т., Федорова Т. та інші.

Метою статті є вивчення зарубіжного досвіду вирішення господарських спорів, існуючих моделей вирішення господарських спорів та формування пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати дослідження зарубіжного досвіду, вважаємо за необхідне приділити увагу організації діяльності національних господарських судів. Відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», в нашій державі діють місцеві господарські суди, апеляційні господарські суди, а вищою інстанцією є Верховний Суд у складі якого функціонує Касаційний господарський суд.

До суддів господарських судів висувуються загальні вимоги, передбачені законодавством для набуття статусу судді. Так, суддею суду першої інстанції може бути громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту, стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою [4].

Щодо суддів апеляційної інстанції, то різниця полягає лише в вимогах стосовно досвіду роботи, а саме: стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років; наявність наукового ступеню у сфері права та стажу наукової роботи у цій самій сфері щонайменше сім років; досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років; сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вищенаведених вимог щонайменше сім років [1, ст. 28].

Щодо суддів касаційної інстанції, то знову ж таки, змінюються лише вимоги щодо досвіду роботи: стаж роботи на

посаді судді не менше десяти років; наявність наукового ступеня у сфері права та стажу наукової роботи у цій сфері щонайменше десять років; досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років; сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вищезазначених вимог щонайменше десять років [1, ст. 38].

Судді призначаються безстроково без випробувального терміну після проходження конкурсу, організованого Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, та інших визначених законом процедур.

Процесуальні особливості розгляду господарських справ визначені Господарським процесуальним кодексом України, відповідно до якого справи можуть розглядатися як одноособово, так і колегіально. До компетенції господарських судів належать справи щодо спорів стосовно: 1) укладання, зміни, розірвання і виконання правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем; 2) приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду; 3) корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язаних зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів; 4) правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах тощо [5, ст. 20].

Визначившись з ключовими аспектами функціонування господарських судів на національному рівні, вважаємо за можливе перейти до зарубіжного досвіду та розпочати його вивчення з Франції, яка є однією з перших європейських країн, яка здійснила передачу комерційних (господарських) спорів до сфери державного правосуддя [6].

У Франції передбачено існування комерційних судів як судів першої інстанції. Їх повноваження, порядок створення, організація діяльності, вимоги до суддів, порядок їх обрання та притягнення до дисциплінарної відповідальності регулюються Комерційним кодексом Франції. Відповідно до нього, комерційні суди розглядають спори між комерсантами, кредитними установами, комерційними товариствами та спори, що стосуються комерційних паперів (незалежно від суб'єкту спору) [7, ст. 721-1; 721-3].

Як правило, рішення комерційним судом приймається колегіально, за виключенням наявності припису щодо розгляду справи суддею індивідуально. Суттєва відмінність в організації роботи цих судів полягає у вимогах до суддів. Окрім звичних вимог щодо віку (не молодше тридцяти років), громадянства тощо, передбачена вимога щодо здійснення комерційної діяльності не менше п'яти років. Крім того, обрання суддів на посаду судді здійснюється спеціальною виборчою колегією, яка також складається з представників підприємництва. Судді обираються строком на чотири роки після початкового випробувального терміну у два роки. Одна й та сама особа не може обіймати посаду судді більше ніж чотири строки поспіль.

Окрім комерційних судів Комерційний кодекс Франції, передбачає функціонування спеціальних комерційних судів. Так, в департаментах Нижнього Рейна, Верхнього Рейна та Мозеля в судах великої інстанції створюються комерційні

палати. Комерційним палатам підсудні ті самі категорії справ за виключенням випадків, визначених Книгою II Кодексу законів про судоустрій [7, ст. 731-1].

Щодо Німеччини, то попри наявність розгалуженої спеціалізації судів (з розгляду адміністративних справ, фінансових, соціальних, трудових спорів), існування самостійних судів для вирішення комерційних спорів не передбачено. Ці категорії спорів належать до компетенції судів загальної юрисдикції або комерційних палат, які можуть бути засновані відповідними органами місцевої влади при регіональних судах. Так, при загальних судах діють торгові колегії, які розглядають спори у складі одного професійного судді та двох непрофесійних суддів, що обираються серед підприємців. Кандидатури останніх пропонуються Торговою палатою та призначаються Міністерством юстиції відповідної землі. Це може бути особа зареєстрована комерсантом, членом ради директорів або директором юридичної особи. Торгові судді призначаються строком на п'ять років [6].

Ключовим нормативно-правовим актом, що регулює зміст поняття торгової справи в Німеччині є Закон про судоустрій. До категорії цих справ відносяться справи у спорах із комерсантами, які зареєстровані в комерційному чи кооперативному реєстрі, або не перебувають у цих реєстрах, якщо згідно із чинним законодавством ці особи не підлягають реєстрації через свій спеціальний статус. Усього Закон про судоустрій передбачає вісім категорій справ, які вважаються комерційними [8].

Щодо Польщі, то господарські справи розглядаються судами загальної юрисдикції [9, с. 107]. До категорії господарських справ віднесено справи, що впливають із цивільних правовідносин між підприємцями з приводу їх діяльності, правовідносин щодо господарських об'єднань, з приводу відповідальності за завдану підприємцем навколишньому середовищу шкоди та зобов'язання повернути навколишнє середовище до попереднього стану, а також справи, підсудні судовій владі з приводу дотримання підприємцями положень законодавства щодо охорони конкуренції, енергетичного та телекомунікаційного права та справи проти підприємців про визнання положень договорів публічної оферти (таких договорів, які пропонуються до укладення всім споживачам) недійсними з підстав захисту прав споживачів, розглядають цивільно-правові відносини між комерційними компаніями, справи про банкрутство, мирові угоди з кредиторами та справи про порушення антимонопольного законодавства [10, с. 47].

Особливості вимог до кандидатів на посаду судді за законодавством Польщі полягають у віку – особа має досягти 29 років, та у іспиті – особа може скласти або суддівський, або прокурорський [11].

В Італії господарські справи розглядаються загальними судами. Як правило, вони вирішуються суддею одноособово за винятком деяких категорій справ (наприклад, щодо банкрутства або корпоративних спорів), які розглядаються судом у складі трьох професійних суддів. Як вказує С. В. Масловський, тривалість розгляду економічних справ в Італії є однією з найдовших в Європейському Союзі у всіх інстанціях, а чисельні реформи процесуального законодавства не змогли вирішити цю проблему та зменшити строк їх розгляду [8, с. 71].

У Бельгії Судовий кодекс передбачає існування комерційного трибуналу, який діє як суд першої інстанції. До його повноважень належить розгляд суперечок з торгових відносин.

До його складу входять професійний суддя та два представники ділових кіл або непрофесійні магістрати. Останні призначаються на п'ятирічний термін [12].

Комерційні трибунали є окремою ланкою бельгійської судової системи.

У свою чергу, у Швейцарії для вирішення комерційних суперечок створені торгові суди, що складаються не тільки з юристів, але й з представників ділових кіл, обрані кантональними радами [6].

Заслугує на увагу й нетиповий досвід Австрії, в якій діє єдиний на всю країну Торговий суд, що розглядає комерційні спори, у тому числі й справи про банкрутство. До його складу входять представники ділової спільноти в якості комерційних суддів [6].

В Австрійській республіці господарські справи належать до компетенції районних судів з комерційних питань та арбітражного суду, що перебуває у столиці – Відні. До їх юрисдикції підпадають усі спори господарського характеру, зокрема всі справи, пов'язані з банкрутством [10, с. 49].

Переходячи до аналізу моделей вирішення господарських спорів, перш за все зазначимо, що вказане поняття не є новим. До прикладу, О. Бутирський вважає його комплексним та таким, до якого входить не тільки сам механізм вирішення господарських спорів, а й зміст судової системи певної країни, місце конституційного суду в судовій системі, правовий статус судді, наявність кодифікованого акту, що регламентує порядок вирішення господарського спору, тощо [13, с. 104]. Погоджуємося загалом з таким визначенням, проте вважаємо, що воно потребує вдосконалення з урахуванням сучасних тенденцій розвитку позасудових процедур вирішення спорів. Пропонуємо під моделлю вирішення господарських спорів розуміти сукупність нормативно-правових, організаційних та процедурних умов, які визначають судовий та позасудовий спосіб вирішення господарських спорів уповноваженими на те суб'єктами. Слід акцентувати увагу на тому, що на вказані умови впливають історичні особливості розвитку господарської юстиції та загальні політичні тенденції в країні, у тому числі щодо ставлення державної влади до підприємництва.

Вивчення зарубіжного досвіду дозволяє дійти висновку, що в цілому шляхи вирішення господарських спорів відповідають існуючим в юридичній науці моделям. До прикладу, О. Осетинський запропонував класифікацію моделей вирішення господарських спорів залежно від історичних традицій і сучасних економіко-правових умов:

- 1) наявність спеціалізованих органів;
- 2) діяльність спеціалізованих відділень у загальних судах відповідного територіального рівня;
- 3) змішана модель, за якої за деякими категоріями або залежно від територіальної ознаки суперечки, пов'язані з комерцією, підлягають вирішенню або в спеціальних підрозділах загальних судів, або в окремому спеціалізованому органі (як, наприклад, в Австрії) [13, с. 106].

У свою чергу, О. Бутирський за ознакою наявності особливого порядку вирішення господарських спорів, поділяє моделі на:

- 1) ті, в яких існують окремі процесуальні кодекси для вирішення господарських спорів;
- 2) ті, в яких існують окремі положення у цивільних процесуальних кодексах щодо вирішення господарських спорів;
- 3) ті, в яких відсутні окремі положення щодо вирішення господарських спорів [13, с. 107].

На нашу думку, можна запропонувати ще одну класифікацію моделей, а саме – залежно від участі представників бізнесу:

- 1) країни, в яких це дозволено;
- 2) країни, в яких така участь не передбачена (Україна належить саме до таких).

До переваг підходу, при якому підприємці залучаються до відправлення правосуддя, можна віднести:

- 1) наближення населення до суду;
- 2) підвищення рівня довіри до суду, адже участь фахівців, які працювали в цій галузі права певний період часу, позитивно впливає на сприйняття учасниками судового процесу діяльності суду, покращує його імідж.

Водночас діяльність у сфері правосуддя як вид державної діяльності має свою специфіку, значно відрізняється від підприємницької діяльності. Вважаємо, що підвищення якості вирішення господарських спорів має досягатися не стільки шляхом залучення підприємців до здійснення правосуддя, скільки підвищенням кваліфікаційного рівня суддів господарських судів, розвитком спеціалізації, удосконалення судових процедур та господарського законодавства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що поняття «модель вирішення господарських спорів» є комплексним та залежить від багатьох чинників. Запропоновано під моделлю вирішення господарських спорів розуміти сукупність нормативно-правових, організаційних та процедурних умов, які визначають судовий та позасудовий спосіб вирішення господарських спорів уповноваженими на те суб'єктами.

Кожна зарубіжна країна в рамках існуючих моделей має свої особливості з вирішення господарських спорів: 1) назви судів та категорії справ («господарські», «комерційні», «торгові»); 2) вимоги до суддів; 3) строк призначення судді на посаду; 4) наявність випробувального терміну перебування на посаді; 5) суб'єкт призначення судді на посаду тощо.

Моделі вирішення господарських спорів доцільно класифікувати й залежно від участі представників бізнесу: 1) країни, в яких це дозволено; 2) країни, в яких участь підприємців у вирішенні господарських спорів не передбачена. Обґрунтовано, що запозичення зарубіжного досвіду Україною у частині участі підприємців у відправленні правосуддя є недоцільним. Підвищення якості вирішення господарських спорів має досягатися підвищенням кваліфікаційного рівня суддів господарських судів, розвитком спеціалізації, удосконаленням судових процедур та господарського законодавства.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
2. Подчерковний О. П. Про суперечність європейським стандартам пропозицій щодо ліквідації господарських судів. *Платформа*. 03.03.2020 р. URL: <https://coordinata.com.ua/pro-superechnost-evropejskim-standartam-propozicij-sodo-likvidacii-gospodarskih-sudiv>
3. Система господарських судів свою ефективність підтвердила. *Юридична газета*. 29 червня 2021 р. URL: cutt.ly/HmorODS
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
6. Шепель Т., Бойченко Є. Європейське спрямування господарського судочинства. *Юридична газета*. № 11(509). 10 березня 2016 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/gospodarske-pravo-evropeyske-spryamuvannya-gospodarskogo-sudochinstva.html>

7. Коммерческий кодекс Франции : сборник. Wolters Kluwer Russia, 2008. 1269 с. URL: https://books.google.com.ua/books?id=aMPbqjF677MC&hl=ru&source=gbs_navlinks_s
8. Масловський С. В. Повноваження господарського суду першої інстанції в умовах реформування законодавства: порівняльний аналіз. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4(29). Т. 2. С. 70–74.
9. Пулик А. В. Общая характеристика системы судебной власти в Республике Польша. *Юридическая наука*. 2014. № 14. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/obschaya-harakteristika-sistemy-sudebnoy-vlasti-v-respublike-polsha>
10. Джепа Ю. А. Позитивний досвід країн Європейського Союзу щодо оптимізації законодавства у сфері господарського судочинства в Україні. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 2(56). С. 46–50.
11. Головань В. Міжнародний досвід законодавчого регулювання процедури призначення суддів на посаду. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29311.pdf>
12. Базовый документ, являющийся составной частью докладов государств-участников. Бельгия. URL: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=FhOD6sgqgzAhFXD9F%2FeKaFMm83LbFY75RhkIFGrig%2B5rXOQaEKmXE5Q8Sn0%2FWScMbRjjoUjLGn3DmLIK4j2d59%2FNaRpgB8pL5cHLXZhlxROm83hMoLkxCNrwJBLEyt8%2F>
13. Бутырский А. Классификация моделей разрешения хозяйственных (коммерческих) споров в странах Восточной Европы. *Coninutul numrului de revist*. 2013. № 8/2. С. 104–107.

Tsiselskyi O. On the question of solution models of commercial disputes: comparative analysis

Summary. The article substantiates the need to study foreign experience in the organization and operation of commercial courts, existing models for resolving commercial

disputes. The experience of functioning of commercial courts on the example of France, Germany, Poland, Austria, Belgium and Italy is studied. It is established, that in general the ways of resolving commercial disputes correspond to the existing models in legal science. It is proved that each foreign country within the existing models has its own characteristics for solving this category of cases. Among them: 1) names of courts and categories of cases («commercial», «economic», «trade»); 2) requirements for judges; 3) term of appointment; 4) the presence of a probationary period of office; 5) the subject responsible for the appointment of judges, etc.

It is proposed to understand the model of resolving commercial disputes as a set of legal, organizational and procedural conditions that determine the judicial and extrajudicial methods of resolving commercial disputes by authorized subjects. An additional basis for the classification of the model of resolving commercial disputes is the possibility of participation of business representatives in the administration of justice as judges.

It is justified, that advantages of the involvement of entrepreneurs in the administration of justice are: 1) bringing the population closer to court; 2) increase the level of trust in the court, because the participation of specialists who have worked in this field of law for a certain period of time, has a positive effect on the perception of participants in the judicial process of the court, improves its image.

It is substantiated that borrowing foreign experience of Ukraine in terms of participation of entrepreneurs in the administration of justice is impractical. Improving the quality of commercial dispute resolution should be achieved by raising the qualification level of judges of commercial courts, developing specialization, improving court procedures and commercial legislation.

Key words: judicial system, court, specialization of courts, commercial court, model of resolving commercial disputes.